

ПОЛЩАК Н. І.,
аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.13

**ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СТЯГНЕННЯ ВИТРАТ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРИБУТТЯМ ТА ВИКЛИКОМ ОСІБ ДО МІСЦЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ АБО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

У статті розкривається проблема стягнення витрат, пов'язаних із прибуттям та викликом осіб до місця досудового розслідування або судового провадження, зокрема, досліджується поняття таких витрат, коло осіб, яким належить компенсувати відповідні витрати. Аналізується механізм виплати витрат, пов'язаних із прибуттям та викликом осіб до місця досудового розслідування або судового провадження, та проблеми, які з цим пов'язані.

Ключові слова: процесуальні витрати, виклик до місця досудового розслідування або судового провадження, компенсація за втрачений заробіток, винагорода.

В статье раскрывается проблема взыскания расходов, связанных с прибытием и вызовом лиц к месту досудебного расследования или судебного осуществления, в частности исследуется понятие таких расходов, круг лиц, которым принадлежит компенсировать соответствующие расходы. Анализируется механизм выплаты расходов, связанных с прибытием и вызовом лиц к месту досудебного расследования или судебного осуществления, и проблемы, которые с этим связаны.

Ключевые слова: процессуальные расходы, вызов к месту досудебного расследования или судебного осуществления, компенсация за потерянный заработок, вознаграждение.

The problem of penalty of charges related to arrival and call of persons to place of pretrial investigation or judicial realization opens up in article, concept of such charges, circle of persons, indemnification belongs that corresponding charges, is investigated in particular. Mechanism of payment of charges, related to arrival and call of persons to place of pretrial investigation or judicial realization and problems that with it is constrained, is analysed.

Key words: judicial charges, call to place of pretrial investigation or judicial realization, indemnification for the lost earnings.

Вступ. Загалом інститут процесуальних витрат є важливим у системі кримінального провадження, адже він має, перш за все, запобіжно-виховне значення, оскільки кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має усвідомлювати, що на неї очікує не лише кримінальне покарання, а й виконання обов'язків, у тому числі й відшкодування процесуальних витрат.

Звичайно, провадження в кримінальній справі завжди спричиняє відволікання особи від основних занять, зокрема, це стосується виклику до органів досудового розслідування, а також до суду для участі у проведенні процесуальних дій тощо.

Прибуття до місця досудового розслідування або судового провадження, залучення свідків, потерпілих, перекладачів, спеціалістів, експертів, понятих – все це пов'язане з несеєнням ними видатків, а також необхідністю компенсації їм таких витрат. Тому відповідна

компенсація таких видатків становить один із видів видатків у кримінальному провадженні, які за законом належать до процесуальних витрат.

Так, у частині першій статті 121 КПК України дається визначення витратам, пов'язаним із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження. Під цим різновидом процесуальних витрат вважаються витрати обвинуваченого, підозрюваного, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, його захисника, представника потерпілого, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, виплатою добових (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також втрачений заробіток чи витрати у зв'язку з відривом від звичайних занять [1]. Частина 2 цієї ж статті вказує, що витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, він несе самостійно.

Тоді, як частина 1 статті 122 КПК України встановлює загальне правило, відповідно до якого витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучила спеціаліста, перекладача чи експерта. Виняток із цього правила становить, зокрема, положення, викладене у п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК України, відповідно до якого потерпілий має право безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження, а також у ч. 2 ст. 122 КПК України, де вказано, зокрема, що витрати, пов'язані з участю потерпілих у кримінальному провадженні, залученням та участю перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам із Державного бюджету України.

Постановка завдання. На даний час питання щодо порядку та розмірів витрат у частині, що не суперечить положенням КПК України 2012 р., визначаються Інструкцією про порядок і розміри відшкодування витрат і виплати винагороди особам, які викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, а також виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їхніми працівниками функцій експертів і спеціалістів, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. із наступними змінами та доповненнями № 710 [2].

Результати дослідження. Так, згідно з вищевказаною Інструкцією, компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати. Видається очевидним, що витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, він несе самостійно, а також несе витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження його захисника. Також витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження представника, несе особа, яку він представляє. Прибуття захисника обвинуваченого до місця досудового розслідування або судового провадження хоча і не є у прямому сенсі наданням правової допомоги, але витрати, пов'язані з цим, підлягають компенсації за рахунок Державного бюджету України у випадках, передбачених ч. 3 ст. 120 КПК, зокрема, йдеться про випадки надання особі безоплатної правової допомоги. За судовим рішенням компенсуються витрати захисника обвинуваченого, якому правова допомога надається безоплатно, на прибуття до місця досудового розслідування або судового провадження, та витрати обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, його захисника і представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, що пов'язані із втратою ними заробітку та за відрив їх від звичайних занять.

Також важливою гарантією дотримання прав та законних інтересів особи, зокрема підозрюваного та обвинуваченого, є положення ст. 119 КПК України про те, що суд може зменшити розмір процесуальних витрат або звільнити від їх оплати, враховуючи майновий стан підозрюваного, обвинуваченого. Також у разі закриття справи за реабілітуючими особою обставинами або виправдання особи процесуальні витрати компенсуються за рахунок держави.

Проте існують випадки і навпаки, коли держава несе витрати на користь особи, зокрема особи, що незаконно була притягнута до кримінальної відповідальності та реабілітована. Зокрема мова йде про: 1) незаконне засудження, незаконне повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконне взяття і тримання під вартою, незаконне проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконне накладення арешту на майно, незаконне відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; 2) незаконне застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконна конфіскація майна, незаконне накладення штрафу; 3) незаконне проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

У такому випадку їй повинні бути відшкодовані за рахунок Державного бюджету суми, витрачені на оплату проїзду за викликами органів досудового розслідування і суду, та найм жилого приміщення. Про це йдеться у п. 3 ст. 3 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. (із подальшими змінами та доповненнями). Так, зокрема йдеться про: 1) заробіток та інші грошові доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій; 2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), конфісковане або звернене в доход держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт; 3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; 4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги. У разі смерті громадянина право на відшкодування шкоди у випадках, передбачених пунктами 1, 2, 3 і 4, у встановленому законодавством порядку переходить до його спадкоємців [3].

Також вищезгадана Інструкція закріплює положення про те, що за свідками, потерпілими, законними представниками потерпілих, цивільними позивачами, представниками цивільних позивачів, а також експертами, спеціалістами і перекладачами зберігається середня заробітна плата за весь час, затрачений ними у зв'язку з явкою та викликом до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення. Особам, які не є працівниками підприємств, установ чи організацій, виплачується компенсація (здійснюється відшкодування) за відрив від звичайних занять. Крім того, всім вищезазначеним особам, якщо виконання їх процесуальних функцій пов'язане з перебуванням за межами населеного пункту постійного проживання, компенсуються (відшкодовуються) такі витрати: вартість проїзду до місця виклику і назад; витрати, пов'язані з найманням жилого приміщення; добові. Такі витрати не можуть перевищувати встановлені законодавством норми відшкодування витрат на відрядження.

Сума компенсації (відшкодування) за втрачений заробіток обчислюється за кожен годину пропорційно до середньої заробітної плати особи, розрахованої відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100 (із подальшими змінами та доповненнями). Так, загальний розмір виплати не може перевищувати суму, розраховану за відповідний час, виходячи із трикратного розміру мінімальної заробітної плати. Сума компенсації (відшкодування) за відрив від звичайних занять обчислюється пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати особи, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія, і не може перевищувати її розміру, обчисленого за фактичні години відриву від звичайних занять.

У кримінальних провадженнях і справах про адміністративні правопорушення, виплати провадяться органом, який зробив виклик, із коштів, що передбачаються кошторисом на зазначені цілі. Виплати компенсації (відшкодування) особі за відрив від звичайних занять і за проведену роботу провадяться за постановою (ухвалою) органу, який зробив виклик. У постанові (ухвалі) зазначаються вихідні дані для визначення суми винагороди (конкретний розмір винагороди та час, затрачений нею у зв'язку з явкою за викликом і на виконання даного їй завдання).

Компенсація (відшкодування) витрат (вартість проїзду до місця виклику і назад, витрати, пов'язані з найманням жилого приміщення, добові) військовослужбовцям, які викликаються до органу досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення як свідки, потерпілі, законні представники потерпілих, цивільні позивачі, представники цивільних позивачів, експерти, спеціалісти, перекладачі, провадиться на вимогу військових частин за встановленими нормами. Особисто військовослужбовцям ніякі витрати не відшкодовуються.

Особи, які викликаються як свідок, потерпілий, експерт, спеціаліст, перекладач, мають право на відшкодування видатків за явкою. У видатки за явкою включається вартість проїзду до місця виклику й назад, видатки з наймання житлового приміщення та добові, якщо місце проживання викликаної особи в іншому населеному пункті (п. 3 ч. 1) [2]. Відшкодування видатків при найманні житлового приміщення, оплата добових за дні виклику до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або до суду, включаючи час перебування в дорозі, вихідні та святкові дні, а також час змушеної зупинки в дорозі, підтвердженої відповідними документами, провадиться в порядку, встановленому законодавством про відшкодування відрядних видатків. Проте добові не виплачуються, якщо у свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, перекладача є можливість щодня повертатися до місця постійного проживання [4].

До прикладу варто зазначити, що суми витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів, в різних державах є різними. Так, зокрема, в США, Японії, Франції, Німеччині та Італії такі показники є найвищі. Тоді як до найнижчих відносять: Україну, Білорусь, Вірменію, Грузію, Казахстан, Киргизстан тощо.

До речі, з приводу питання щодо компенсації витрат у зв'язку із явкою варто зазначити, що в Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам у зв'язку з їх викликом до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів (службових осіб), у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення від 22 лютого 1991 р. № 40, яка втратила свою чинність після прийняття вищезазваної Інструкції № 710, це питання регулювалося набагато краще. Так, відповідно до Інструкції № 40 від 22.02.1991 р., проїзд до місця виклику і назад до місця постійного проживання оплачувався на підставі проїзних документів, але не більше: залізницею – вартості проїзду в плацкартному (купейному) вагоні; водним транспортом – вартості проїзду в каютах, що оплачуються за 5–7 групами тарифних ставок на суднах морського флоту і в каюті третьої категорії на суднах річкового флоту; повітряним транспортом – вартості квитка звичайного (туристичного) класу. У ній також передбачалося, що відшкодуванню підлягають страхові платежі по державному обов'язковому страхуванню пасажирів на транспорті, витрати за користування в поїздах постільною білизною, у випадку подання відповідних документів – вартість попереднього продажу проїзних документів, витрати на проїзд автотранспортом (крім таксі) до залізничної станції, пристані, аеродрому, якщо вони знаходяться за межами населеного пункту [4].

Також у цій Інструкції передбачалося, що витрати, пов'язані з явкою (проїзні, квартирні, добові), винагорода за відрив від звичайних занять виплачуються органом, що викликав особу, з коштів, які спеціально передбачалися кошторисом на такі цілі за постановою чи ухвалою посадової особи, яка викликала, негайно після виконання викликаним своїх обов'язків. З цього положення навіть впливає те, що такі виплати повинні проводитися негайно після виконання викликаною особою своїх обов'язків, чого зовсім немає у чинній Інструкції № 710. Однак, це важливо і зокрема за обставин, коли у законодавстві чітко не вказано часу, протягом якого кримінально-процесуальні витрати повинні бути відшкодовані конкретним учасникам кримінального провадження.

Закон передбачає право на відшкодування видатків, понесених у зв'язку з викликом до органів досудового розслідування або суду, на винагороду за виконання своїх обов'язків експертом, спеціалістом і перекладачем, коли вони ці обов'язки виконують не в порядку службових. Коли обов'язки експерта, перекладача та спеціаліста виконуються в порядку службового завдання, за цими особами зберігається середній заробіток за місцем їхньої роботи за весь час, витрачений ними у зв'язку з викликом до органів досудового розслідування, слідчого, прокурора або суду. Якщо судом буде встановлено, що експертизу проведено

неповно й неякісно, це може бути враховано під час вирішення питання про розмір виплачуваної експертові винагороди.

Залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунків коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету. Це положення відповідає приписам ст. 15 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої проведення судових експертиз у кримінальних та адміністративних справах державними спеціалізованими установами здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з бюджету. Проведення судових експертиз, обстежень і досліджень судово-медичними та судово-психіатричними установами здійснюється за рахунок коштів, які безпосередньо й цільовим призначенням виділяються цим експертним установам із Державного чи місцевого бюджетів. Витрати на проведення судових експертиз науково-дослідними установами Міністерства юстиції та судово-медичними й судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я в цивільних і господарських справах відшкодовуються в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Власне державні спеціалізовані установи судової експертизи проводять судову експертизу в кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік на проведення судових експертиз. Вартість проведення експертиз, що призначаються у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення, та досліджень за матеріалами кримінальних проваджень, що призначаються органами досудового розслідування, прокуратури та суду, визначається відповідно до нормативної вартості однієї експертогодни у державних спеціалізованих установах судової експертизи. У разі виклику працівника державної спеціалізованої установи судової експертизи органами досудового розслідування, прокуратури чи суду, заробітна плата за час виконання зазначених функцій і витрати на відправлення відшкодовуються за рахунок Державного бюджету в межах коштів, передбачених на проведення судових експертиз.

Адже з урахуванням складного соціально-економічного становища у державі питання відшкодування кримінально-процесуальних витрат може надовго відкладатися і навіть взагалі залишитися невирішеним. А це пряме порушення права свідків, потерпілих і їхніх представників, понятих на відшкодування витрат, пов'язаних із явкою, та виплату винагороди. Про необхідність негайного відшкодування витрат, пов'язаних із явкою, зазначеним особам після виконання ними своїх обов'язків зазначає і відомий російський вчений-процесуаліст Р.Х. Якупов [5, с. 154].

Цікавою видається пропозиція науковця В.М. Демидова щодо поліпшення та спрощення процедури відшкодування витрат. Так, зокрема він вважає, що найбільш зручним був би порядок, у відповідності з яким дізнавачам, слідчим, прокурорам і суддям видавались би під звітність щомісячно або щоквартально відповідні суми грошей, спеціально призначені для відшкодування витрат, пов'язаних із явкою. Розмір відшкодування цих витрат, на його думку, можна було б визначати за принципом почасової або погодинної оплати праці і доручати видавати ці кошти за встановленими нормами тій особі, яка веде справу, за спеціальною грошовою відомістю. У ній повинні відображатися такі дані: прізвище, ім'я, по батькові особи, якій виплачено кошти, дату виплати і номер постанови про виплату, номер кримінальної справи, інформація про те, за що проведено виплату, підпис особи, яка отримала грошові кошти, із зазначенням її постійного місця проживання і офіційних особистих документів (паспорта, посвідчення). За його словами, такий порядок істотно полегшив би реалізацію законодавчих положень про відшкодування витрат, пов'язаних із явкою, на практиці, усунув би існуючу бюрократичну тяганину під час вирішення цих питань [6, с. 81].

Актуальним на сьогодні залишається питання щодо відшкодування витрат понятим у кримінальному провадженні. Так, щодо понятих у чинному КПК України не встановлено норми щодо відшкодування витрат, тоді як у ст. 92 КПК України 1960 року така норма існувала, зокрема вказувалося, що поняті мали право на відшкодування їм витрат у зв'язку із явкою за викликом в органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і до суду. За ними зберігався середній заробіток за місцем роботи за час, витрачений у зв'язку з явкою за викликом, тоді як зазначені виплати провадилися з коштів органів дізнання, досудового слідства і суду [7]. Проте, як зазначила науковець О.Л. Булейко, навіть під час дії цього кодексу

виплати понятим не проводились у зв'язку із тим, що органи, на яких покладался обов'язок відшкодувати відповідні витрати, не отримували належного для цього фінансування [8, с. 133–134].

Також слід зазначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн таке право понятих передбачено. Це, зокрема, в КПК Республіки Білорусь (п. 5 ч. 2 ст. 64) [9], КПК Республіки Киргизстан (п. 2 ч. ст. 69), КПК Республіки Узбекистан (ст. 75), КПК Республіки Казахстан (ч. 4 ст. 86) [10], КПК Республіки Молдова (п. 5 ч. 1 ст. 82) [11], КПК Азербайджанської Республіки (п. 5 ч. 4 ст. 94) [12].

Висновок. Тому вважаємо, що слід було б законодавцю все ж таки таке право понятих передбачити, а також визначити механізм відшкодування таких витрат.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року: зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
2. Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат і виплати винагороди особам, які викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, а також виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їхніми працівниками функцій експертів і спеціалістів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. № 710. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/710-96-п>.
3. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не-законними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. із змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр>.
4. Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам у зв'язку з їх викликом до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів (службових осіб), у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, затверджена постановою Ради Міністрів УРСР від 22 лютого 1991 р. із змінами та доповненнями № 40. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-91-п>.
5. Якупов Р.Х. Уголовный процесс: Учебник для вузов / Под ред. В.Н. Галузо. – М.: Изд-во «ЗЕРЦАЛО», 1999. – 464 с.
6. Демидов В.Н. Уголовный процесс и материальные затраты. – М.: Изд-во «СПАРК», 1995. – 98 с.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
8. Булейко О.Л. Участь понятих у кримінальному процесі: монограф. / О.Л. Булейко. – К.: КНТ, 2010. – 168 с.
9. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://pravo.by>.
10. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://online.zakon.kz>.
11. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, nr.122-XV din 14 martie 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://lex.justice.md>.
12. Уголовно-процесуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.az.spinform.ru>.

